

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:16, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: **10.01.2019**

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: **08.03.2019**

Sayfa / *Page*: 340-349

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK643>

Yazar / *Writer*:

 Ali BEDİR

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Yüksek
Lisans Öğrencisi
bedir250625@gmail.com

OLTU'DA MADENLERLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Öz

Oltu, Erzurum'a bağlı bir ilçedir. İlçede önemli maden yatakları bulunmaktadır. Erzurum'un maden rezervinin büyük bir bölümü Oltu'dan karşılanmaktadır. Oltu'da çıkarılan madenler; tuz, kireç, kömür ve Oltu Taşı'dır. Oltu'da madenler ve inanışlarla ilgili derlemelerde bulunduk. Derlemelerimizden hareketle, Oltu'da madenlerin ekonomik değerinin yanı sıra madenlerle ilgili inanışların da var olduğunu tespit ettik. Oltu maden inanışları derlememiz ve Zonguldak kömür madeni ocaklarıyla ilgili yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz madenlerle ilgili inanışlar üzerinde yoğunlaştık. Madenlerle ilgili inanışları iki ana başlığa ayırmak mümkündür. Bunlar; maden ocakları içerisindeki inanışlar ve toplumun madenlere yüklediği inanışlar şeklindedir. Maden ocakları içerisindeki inanışlar; işçilerin korkularının, sevinçlerinin, hüznülerinin ve deneyimlerinin bir yansımasıdır. Toplumun madenlere yüklediği inanışlar; bireylerin geçmişten günümüze kadar olan birikimlerinin ve uygulamalarının madenler aracılığıyla gerçekleştirilmesini kapsar. Tüm bu madenlerle ilgili kullanımlar, toplumun kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır. Nesilden nesile kültür içerisinde

varlığını korumuştur. Çalışmamız Oltu ilçesinde madenlerle ilgili inanışların tanımlanması ve örneklerle açıklanması üzerine yoğunlaşmıştır. Derlemelerimizden hareketle madenler ve inanışların tasnif edilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Madenler, Madenler ve İnanışlar, Maden Ocakları İnanışları, Madenler ve Uygulamalar, Oltu'da Madenler

BELIEFS ABOUT MINE IN OLTU

Abstract

Oltu is a district of Erzurum. There are important mineral deposits in the district. The majority of the mineral reserve in Erzurum is supplied from Oltu. Mine extracted in Oltu is salt, lime, coal and Oltu stone. We have compiled about mine and beliefs in Oltu. From this point of view, we have detected also beliefs about mine exist besides the economic value of mine in Oltu. We have concentrated on beliefs about mine which we have obtained from written source about coal mine in Zonguldak and our compilation of Oltu mine beliefs. It is possible to divide beliefs about mine into two main headlines. Firstly, beliefs in mine and secondly, beliefs the society imposes upon mine. Beliefs in mine are reflection of anxiety, joy, sadness and experience of employes. Beliefs the society imposes upon mine include in accumulation of people from past to present and their implementation are carried out via mine. All these usages about mine creates a part of culture of society. It has continued its existence into culture from generation to generation. Our study concentrates on beliefs about mine in Oltu to be defined and explained with examples. From our compilation, it is aimed that mine and beliefs are sorted out.

Key words: Mine, mine and beliefs, beliefs of mine, mine and implementation, mine in Oltu

1. Giriş

Madenler, toplumlar için her çağda önemini korumuştur. İnsanlar yaşadıkları çağa hükmetmek veya refah seviyelerini yükseltmek için madenlere ihtiyaç duymuşlardır. İlkel çağlarda insanoğlunun doğaya varlığını kabul ettirmesinin en önemli araçlarından bir tanesi demirdir. İnsanlar demiri kullanarak kesici aletler yapıp doğada kendi güvenliklerini sağlamışlardır. Altını kullanarak ticarete yeni bir düzen getirmişlerdir. Kömürün buhar üretiminde kullanılmasıyla sanayi devrimi başlamış, sömürgecilik ve hammadde gibi konular gündeme gelmiştir. Hammaddenin bulunması veya kontrol altına alınması hususunda ise dünya haritası yeniden şekillenmiştir. Günümüzde ise altın, kömür, petrol, doğalgaz ve bor gibi madenler en önemli madenler olarak bilinmektedir. Toplumlar, bu madenleri işleyerek çağa hükmedip diğer milletlerin çağlarını ise kontrol altına alırlar.

Toplumlar için madenlerin bu kadar önemli olması beraberinde inanç ve uygulamalara zemin hazırlamıştır. Madenlerin ortaya çıkışıyla ilgili inançlar, madenlerin koruyucu ruhları, madenlerin

canlılığı, maden ocakları inançları, maden ocakları içerisindeki uygulamalar, maden ocakları içerisindeki adlandırmalar, madenler ve sağlık, madenler ve kötü ruhlardan korunmak, madenler ve şans, madenler ve uğur/uğursuzluk işaretleri gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu inanç ve uygulamalar ise yörelerden yörelere çeşitlilik göstermektedir.

Çalışmamız Oltu ilçesinde madenler ve inanışların önemi üzerine yoğunlaşacaktır. Yaptığımız derlemelerden hareketle maden inanışları tasnif edilecektir.

2. Maden İnanışlarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Madenlerle ilgili inanışlar konusunda ülkemizde halkbilimi açısından bir çalışma bulunmamaktadır. Maden ocaklarında anlatılan hikâyeler konusunda çalışmalar bulunmaktadır. Maden ocakları etrafında şekillenen hikâyelerin derlenmesiyle ilgili ilk bilgileri Pertev Naili Boratav vermektedir. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı adlı eserinde, maden ocakları hikâyelerinin ve maden inanışlarının derlenmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Boratav eserinde, Zonguldak kömür ocaklarının koruyucu ruhu olarak inanılan ocağın Arabı hakkında bilgiler vermektedir. Zonguldak'taki kömür madeni ocaklarının koruyucu ruhuyla ilgili bir diğer çalışma Âdem Terzi'nin Türk Dili dergisinde 2017 yılında yayınlamış olduğu "Ocağın Arabı" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmalarda madenlerle ilgili inanışlara yer verilmemiştir.

3. Oltu'da Bulunan Madenler

Oltu'da 2018 yılında yaptığımız derlemelerden hareketlerle bölgede bulunan madenler; tuz, kömür, Oltu Taşı ve kireçtir. Kireç ocakları, Aksu mahallesinde bulunmaktadır. Burada üç adet kireç ocağı bulunmaktadır. 1998 yılında bu ocaklar kapatılmıştır. Kaynak kişiler, ocakların kapatılma sebebini gelişen teknolojiye ve kirece duyulan ihtiyacın azalmasına bağlamaktadırlar. Tuz ocakları, Tuzla mahallesinde bulunmaktadır. Mahallede, üç adet maden ocağı bulunmaktadır. Ocaklar kapatılmış durumdadır. Oltu Taşı ocakları, Dutlu ve Güzelsu mahallelerinde bulunmaktadır. Ocaklar, ailelere aittir. Resmi bir işletme bulunmamaktadır. Derlemelerimiz sırasında faal durumda gördüğümüz ocak sayısı sekizdir. Buralarda çalışan işçilerin toplam sayısı ise kırktır. İşçiler genellikle kış aylarında çalışmaktadırlar. Oltu'da bir diğer önemli maden kömürdür. Kömür, Balkaya ve Kemer kaya mahallelerinde bulunan ocaklardan çıkarılmaktadır. Buralarda resmi işletmeler bulunmaktadır. Balkaya'da bulunan işletmenin ismi Oltu Kömür İşletmesi'dir. Kemer kaya'da bulunan işletmenin ismi ise Süt kans Kömür İşletmesi'dir. Derlemelerimiz sırasında resmi olarak çalışan işçilerin sayısına ulaşamadık.

4. Madenler İlgili İnanışlar

Madenlerle ilgili inanışlar, gerek ocak içerisinde işçilerin anlam dünyalarına göre şekillenen inanç ve uygulamaları gerekse toplum tarafından madenlere ve maden ürünlerine yüklenen inançları, kullanım sahalarını ve uygulamaları kapsar. Maden inanışları, yöreden yöreye çeşitlilik gösterebilir. Bazı inanç ve uygulamalar yörelere özgü olabilir. Maden inanışları temelde iki ana başlığa ayrılabilir:

- a-) Maden ocakları içerisindeki inanışlar
- b-) Toplumun madenlere yüklediği inanışlar

4.1. Maden Ocakları İçerisindeki İnanışlar

Maden işçileri tarafından ocak içerisinde oluşturulan inanç ve uygulamalardır. Bu inanç ve uygulamalar işçilerinin korkularının, sevinçlerinin ve pratiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İşçilerin korkuları göçük ve can kaybidir. Ocağın içerisinde güvenliğin sağlanması en temel ilkedir. İşçiler anlam dünyalarına göre şekillendirdikleri inanç ve uygulamalarla can güvenliklerini temin altına almak istemektedirler. Maden ocakları işçileri tarafından oluşturulan bu kültürün içerisinde, işçilerin sevinçleri de yatmaktadır. İşçilerin sevinçleri bol kazanç ve madenin bol olmasıyla oluşur. Ocak içerisinde oluşturulan uygulamaları işçilerin sevinçleri ve pratikleri de etkilemektedir. Maden ocakları etrafında şekillenen inançları ve uygulamaları üç başlık altında tasnif edebiliriz. Bunlar şu şekildedir:

- a-) Ocağın koruyucu ruhu/iyesi ve doğaüstü olaylar
- b-) Ocak içerisinde uğur ve uğursuzluk işaretleri
- c-) Ocak içerisinde oluşturulan adlandırmalar

Ocağın koruyucu ruhu/iyesi yörelerden yörelere farklılık gösterebilir. Bu durum yörenin kültürünün ve işçilerin anlam dünyalarına göre şekillenen adlandırmaların bir sonucudur. Oltu'da yaptığımız derlemeler sırasında, kaynak kişiler ocağın koruyucu ruhunu cin olarak adlandırmışlardır. Ancak Zonguldak'ta ocağın koruyucu ruhu, Ocağın Arabı olarak adlandırılmaktadır. Ocağın asıl sahibi ocağın koruyucu ruhudur. Onun rızası olursa işçi sağ salim maden çıkarabilir veya madene ulaşabilir. Onu kızdıran işçinin başına kötü olayların geleceğine inanılır. Ocağın koruyucu ruhundan korunmanın yolları; abdestli olmak, kötü düşünce içerisinde olmamak, ekip çalışmasıyla hareket etmek, ocağın içerisinde ekmek kırığı bırakmamak, ocağı pisletmemek ve ocak içerisinde uyumamaktır. "Zonguldak'taki maden kuyularının hepsinin de birer Arap'ı vardır; daha doğrusu her kuyunun müşterek bir Arap'ı... Bu, Ocağın Arabı katran karasına bulanmış galerilerde tek başına dolaşır ve yine buralarda tek başına dolaşan işçilerin karşısına dikilir. Kuyuların eskileri arasında Arap'a çatmamış madenci yok gibidir. Hatta bizim Ethem Çavuş bile. (...) Ethem Çavuş, on dört yaşında madencilğe başladığı sıralarda, günün birinde ustası bir iş için çavuşumuzu ıssız ve başıboş bir başyukarıya salmış. Ethem Çavuş bu ıssız başyukarıya doğru korku içinde yürürken Hazreti Arap karşısına dikilmiş ve elindeki gürzü sallayarak 'Dur!' demiş. "Bir adım daha atarsan gürzü tepene yersin" (Çıladır 2014: 74-75, Aktaran Terzi 2017: 78). Ocağın Arabı, işçilerin uygunsuz davranışları neticesinde belirir ve onları cezalandırır. "İşçilerin çoğu ocakta bir "Arab" (zenci) ın zaman zaman görüldüğüne inanırlar. Onu ocağın "sahibi" sayarlar. O, rastladığı işçiye sorarmış: "Bu ocak kimin?" İşçi: "Falan şirketin..." gibi bir karşılık verirse, kızar, onu ya çarpar, ya boğar, ya da direkleri çökerterek ezermiş. Onun sorusuna "ocak senin" diye karşılık vermek gerekirmiş. O zaman Arap hoşnut olur, işçiye gücünün yetmeyeceği kadar kömür çıkarmasını sağlarmış. Bize bilgi veren maden çavuşu, bunlara inanmıyor, Arabın boğduğu sanılan işçilerin ölümünü, sar'a nöbetleriyle düşüp çırpınmaları sırasında direklerin yıkılması ile açıklıyordu. Gene de "Araba kuyuda rastlamadım ama rüyamda gördüğüm oldu" diyordu (Boratav 1973: 84-85). Ocağın koruyucu ruhu, işçinin boş bulunduğu bir anda belirerek işçiye uyarır. Oltu'da yaptığımız derlemelerde, işçinin boş bulunduğu bir anda koruyucu ruh tarafından cezalandırıldığıyla ilgili bilgiler kaydettik. "Bizim köyde bir tay vardı. Kömür ocağında ölmüş.

Orada da iki üç tane arkadaş varmış. Bunların ikisi kardeştir. Birisi başka bir ailedendir. Onun adı Şevket'tir. Şevket, ocakta çalışırken ölmüş. Neyse o zamanlar bu iki kardeş Şevketle beraber gece vardiyasında çalışıyorlarmış. Kardeşlerden birisi madende “Şevket! Şevket!” diye bağırıyormuş. Şevket ses vermemiş. Bunlar Şevket'in çalıştığı yere inmişler ve bakmışlar ki Şevket lal olmuş. Neyse bunu almışlar dışarı çıkartmışlar. Şevket bir iki gün sonra kendine gelmiş. Sana ne oldu diye sormuşlar. Şevket demiş; “Ben çalışırken karşıma bir tane beyaz sakallı beyaz elbiseli bir dede geldi. Karşımda mendil alıp sallayarak oynadı. Bende korkudan bir köşeye eğildim. Sonrasını hatırlamıyorum” demiş” (KK-1). Maden işçisinin dalgın ve boş bir ruh hâli neticesinde meydana gelen kaza, işçilerin can güvenliğini olumsuz etkiler. İşçileri hayata bağlayan, daha dikkatli hareket etmelerini sağlayan en önemli unsurlardan bir tanesi korkudur. Ocağın koruyucu ruhuyla ilgili bu anlatılar, işçilerin dikkatleri korumasını sağlayan önemli unsurlardır. Ocağın koruyucu ruhu, işçiye doğrudan görünmeyip onu farklı şekillerle de uyarabilir. İşçiyi bazen bir hayvanın sesiyle, bazen yeni doğan bir bebeğin sesiyle bazen de insan sesiyle uyarır. “Fikret Taşkın'ın dedesi olan Cezayir Taşkın, eskiden tuz çıkarırmış. Cezayir Dede çok güçlüymüş. Sirtında 300 kiloluk tuzu çıkarırmış. Köyde eskiden millet gidip tuz çıkarırmış. Cezayir Dede ve köyden bir kaç kişi daha yine bir gün tuz çıkartmaya gitmişler. Böyle akşam vakitleriymiş. İçerideyken kadın ağlama sesleri duymuşlar. Korkudan tabi kaçmışlar. Sadece Cezayir Dede değil, diğerleri de aynı şeyi söylüyordu. Yine bir gün Cezayir Dede tuz çıkartmaya gitmiş. Bu sefer de oğlak sesi duymuş. Tuzu bıraktığı gibi kaçmış. Daha da girmemiş” (KK-2). Ocağın koruyucu ruhu, işçinin ocak içerisinde yalnız başına olmasından dolayı belirmiştir. Maden işçisi ocağın içerisinde tek başına hareket etmemelidir. Ekip çalışması, işçinin kendi can güvenliği ve diğer işçilerin can güvenlikleri açısından önemlidir. Anlatı, ekip çalışmasının önemini vurgulamaktadır.

İşçiler maden ocakları içerisinde rastladıkları nesnelere veya karşılaştıkları durumları uğur/uğursuzluk işareti şeklinde yorumlarlar. Ocağın koruyucu ruhu bazen uğurlu olarak tanımlanabilir. Bereketin simgesi olarak karşımıza çıkar. “Şunu da belirtmeliyim ki, tamam, ocağın Arabı bir korku unsurudur kuyularda; lâkin eski madenciler onun uğurlu da olduğunu söylerlerdi. Böyle bir tevatür de vardı...” (Çıladı 2014: 39). Koruyucu ruh, işçilerin zor zamanlarında doğaüstü yardımcı olarak belirir. Onların daha kolay maden bulmalarını sağlar. İşçiler, ocak içerisinde karşılaştıkları canlıları da uğurlu sayarlar. “Ocakta fare görünmesi uğur sayılmış. Bu inancı bir maden mühendisi akıl yolu ile şöyle yorumluyordu: “Çünkü fare, grizu olan yerde görünmez” (Boratav 1973: 84). Maden ocakları içerisinde uğurlu sayılan işaretlerin yanı sıra uğursuzluk işaretleri de bulunmaktadır. Ocağın içerisine giren tecrübesiz bir kişi, ocakta istenmeyen bir kazaya sebebiyet verebilir. İşçiler bunu uğursuzluk olarak tanımlarlar. “Kuyuya ilk defa çalışmak üzere gelen bir işçinin ya da sırf oradaki çalışma şartlarını görme maksadı ile gelen bir “yabancı” girmesi sonunda bir kaza, bir aksama olup olmamasıyla işlerin yolunda gidip gitmemesiyle, yeni gelenin uğurlu ya da uğursuz olduğu inancına varılır” (Boratav 1973: 84). İşçilerin cinsiyet durumu uğurlu veya uğursuzluk olarak tanımlanmaktadır. “Ocağa kadının girmesi uğur sayılmaz” (Boratav 1973: 84). Genel olarak maden ocaklarında erkekler çalışmaktadır. Oltu'da derlemelerimiz sırasında kadın işçilere rastlamadık. Kadın işçilerin varlığı neticesinde gelişen olayları uğur/uğursuzluk olarak simgeleştirmek her yörede karşımıza çıkacak bir durum değildir. Oltu'da maden ocağı içerisinde uğur ve uğursuzluk işaretleri konusunda herhangi bir bilgiye rastlamadık.

Maden ocakları içerisinde işçilerin deneyimlerinin ve pratikliklerinin bir sonucu olarak bazı adlandırmalar karşımıza çıkmaktadır. Grizu patlamasını Zonguldak kömür ocaklarında çalışan işçiler, kendi anlam dünyalarına göre ve pratik düşünceleri sonucunda, Ateşnefes olarak adlandırmışlardır. “Ateşnefes” madencilik dilinde grizu denilen gazdır. Hava içinde belirli bir yoğunluğa kavuştu mu, en ufak bir kıvılcım bile bu afeti şahlandırmaya kâfidir. Bizim işçimiz, Frenk madencilerinin hayalinden bile geçmeyen çok güzel ve çok yerinde bir buluşla bu afetin adına, “Ateşnefes” demiştir. Gerçekten de bu gaz bir kütleli mi bütün ocağın içini bir anda kütle çevirir; bu alevden solukla beraber gelen patlama da her şeyi yıkar, kırar, parçalar ve devirir” (Çıladır 1985: 40). Ateşnefes, yakıcı bir nefes gibi olarak tanımlanmıştır. Grizu gibi karbon gazıyla ilgili de adlandırmalar bulunmaktadır. “Körnefes, maden kitaplarının “karbon gazı” dediği şeydir. Yine bizim işçimizin aydın zekâsının ortaya koyduğu çok güzel ve çok yerinde buluştur: “Körnefes”, Körnefes gerçekten çok hain, çok sinsi bir soluktur. Bu gazı hissetmeden yutarsınız. Rengi yoktur, belirli bir kokusu yoktur, göremezsin, bilemezsin, sadece bazı bacalara kör kör sokulup hain hain zehrini kustüğünü duymuşsundur, kurbanlarını görmüşsündür. Bu zehri yutan ne olduğunu, neye uğradığını bilemez, tatlı bir uyku içinde göçer gider” (Çıladır 1985: 41-42). Bir bölgenin en önemli ekonomik kaynağını oluşturan maden, farklı adlarla telaffuz edilebilir veya yakıştırmalara uğrayabilir. Örneğin Zonguldak’ta kömür, halk tarafından bereket ve zenginlik gibi görülmesinin sonucunda “karaelmas” olarak adlandırılmıştır. “Yürüdüğümüz galerinin soluna açılmış ve her tarafı pırıl pırıl “karaelmas” kaplı höyük. İşte, yeraltında, alabildiğine derinliklere doğru dalıp giden bir kömür damarının tam içindeyiz. Madenci dilinde “kılavuz” denilir buraya” (Çıladır 1985: 42-43). İşçiler, kılavuzu takip ederek madene ulaşırlar. Kılavuz, işçinin maden bulabilmesi için yön tarifini oluşturur. Oltu’da yaptığımız derlemelerde kılavuza farklı adlandırmanın verildiğiyle ilgili bilgilere ulaştık. “Oltu Taşı toprakta adeta sigara kâğıdının arkasında gibidir. Örneğin bir toprağın bir bölümünü işliyoruz ama onun üstünde de olabilir altında da olabilir. Sigara kâğıdı inceliğinde olur toprak ve taşın arası bilemezsin. Nasibinde varsa eğer alırsın. Onu bilemiyoruz bir bakarsın kazdığın yer dökülmüş, onun üzerinden çıkmış. Ama biz genelde yağlı diyoruz belirtisine, onu iz süreriz. Bazen gidersin madene kat düşmüş olur sekiz teneke taş toplarsın. Benim başımdan bu geçti. Ocaktan çıkmıştım aradan biraz zaman geçti gittim ki kat düşmüş. Baktım Oltu Taşı kendiliğinden çıkmış. Bazen de iki ay gittim bir şey alamadım. Bu iş nasip işidir” (KK-3). Oltu Taşı’nda çalışan işçiler, yağlı olarak adlandırdıkları kılavuzu takip ederek madene ulaşırlar. İşçilerin yağlı olarak ifadelendirmelerinin sebebi; toprağın yağı andıran bir kıvamda oluşundan gelmektedir. Oltu’da kılavuzun bir diğer adı “damar”dır. İşçiler, damarın bulunduğu hizada Oltu Taşı’nın olacağını düşünerek çalışırlar.

4.2. Toplumun Madenlere Yüklelediği İnanışlar

İnsanlar madenleri ihtiyaçları doğrultusunda kullanırlar. Madenlere bir takım anlamlar, birikimler ve olağanüstülükler yükleyerek inanışları oluştururlar. Bunları kültürlerinin bir parçası olarak kendinden sonra gelecek olan nesillere aktarırlar. Elde ettiğimiz derlemeler ve yazılı kaynaklar neticesinde, toplumun madenlere yüklediği inanışları üç başlık altında sınıflandırabiliriz. Bunlar:

a-) Madenler ve sağlık

b-) Madenler ve olağanüstülükler

c-) Madenler ve kültür

İnsanlar, günümüzdeki gibi teknolojik gelişmelerin olmadığı dönemlerde hastalıklara karşı deneme yanılma yoluyla madenleri kullanarak tedavi yöntemleri oluşturmuşlardır. Kültürümüzün bir parçası olan bu tedavi şekillerinin bazılarının bilimsel olarak açılımı bulunurken bazı kullanımların bilimsel açılımı bulunmamaktadır. Tuz, insanların sağlık bulmak için kullandıkları en bilinen madendir. Temel olarak bronşit ve romatizma gibi rahatsızlıklara iyi geldiği bilinmektedir. Oltu'nun Tuzla mahallesinde yaptığımız derlemelerde bu bilgiye rastladık. “Köydeki bazı bronşit hastaları tuz ocağına giderler. Orada daha temiz ve rahat nefes aldıklarını söylerler. Rahatsızlandıklarında tuz ocağına şifa bulmak için giderler. Bazıları da tuzu alıp evlerine götürürler. Odalarına koyarlar. Buraya dışarıdan da insanlar geldi. Ocağa girip tuz alıp evlerine götürdüler. Benim babam da bronşit hastasıdır. Babam da oraya gittiğinde çok rahatladığını söylerdi” (KK-4). Madenlerle ilgili tedavi şekillerine mucizevî ifadeler de eklenir. Tuzla mahallesinde derlemelerimiz sırasında, hastaların madenleri kullanarak çok kısa bir sürede şifa bulduyuyla ilgili ifadelere rastladık. “Biz doğduk büyüdük orada tuz çıkarılıyordu. Buranın tarihi eskidir. Siyasi sebeplerden dolayı burada tuz ocakları kapandı. Buranın tuzu çok kıymetlidir. Yemekler için, hayvanlar için, fabrikalar için ve sağlık için kullanırdık. Burada tam 150 kişi çalışırdık. Bak buraya romatizması olanlar gelirdi. Adamın biri geldi ve yürüyemiyordu. Adeta sakat gibiydi. Adam bir gün burada yattı. Sabah sapa sağlam kalktı gitti. Buraya Erzurum'dan, Kars'tan ve Ağrı'dan insanlar gelirdi. Buradaki tuzun kıymetini bilirlerdi. Sağlık için ve yemekleri için gelip tuz alırlardı” (KK-5). Tuzun, insanların sağlıklı olmaları için en gerekli besinleri içerdiği de düşünülmektedir. “Yelleri dağıtır. İltihapları kurutur ve cilâ verir. Donmuş kalıntıları eritir. Tuzu normal bir şekilde yiyenin rengi güzel olur. Fazla tuz istimal edenin (kullanan kişinin) kanını yakar, benzini sarartır. Artıkların çıkmasını kolaylaştırır. Tuzu sirke ile karıştırıp ağız mazmaza (çalkalama) yapılırsa diş etlerinin kanamasını durdurur. Balgam keser. Dimağı pâk eder. Yaralar tuz ve sirke ile yıkansa iyi olur. Peygamber Efendimiz (S.A.V) buyururlar ki: “Sizin katıklarınızın ulusu tuzdur.” Hz. Ali Efendimizden de mervîdir (rivayettir) ki: “Kim ki yemeğe tuz yemek suretiyle başlarsa Allah-ü Tealâ Hazretleri onun üzerinden 72 belâyı giderir” (Osman Hayri 1971: 62-63). Stresli insanların rahatlamak için kullandıkları madenler de bulunmaktadır. Çok sinirlenen insanlar Oltu Taşı kullandıklarında daha sakin olduklarını bildirmektedirler. “Oltu Taşının strese iyi geldiğini genelde herkes bilir. Çoğu insan da bunu bildiği için alır” (KK-6). İnsanların sürekli yaptıkları şeyler bağımlılık boyutuna ulaşabilir. “Oltu Taşı, insanı sakinleştirir. Üzerindeki enerjiyi alır. Mesela Oltu Taşı'nı sürekli kullan ve kaybet hemen asabileşirsin” (KK-7).

Madenler, doğaüstü olaylardan korunmak için kullanılmaktadır. Doğaüstü olaylara nazar, büyü, cin ve Karakura gibi unsurlar örnek verilebilir. İnsanlar, madenleri bu doğaüstü hadiselerden korunmak için kullanırlar. Madenlerin sağaltıcı yönlerinin olduğuna inanırlar. Oltu'da derlemelerimiz sırasında nazar ve büyü gibi doğaüstü durumların Oltu Taşı'yla sağaltılmasıyla ilgili bilgilere ulaştık. “Bazen kadınlar bunu boynuna taktıklarında rahat uyduklarını söylerler. Karakura, gece üzerinde Oltu Taşı olan insana dokunmazmış. Benim başımdan da böyle bir hikâye geçti. Eskiden yanıma bir kadın gelmişti. Geceleri rahat uyuyamadığını ve Karakura'nın onu rahatsız ettiğini söylemişti. Ben ona Oltu Taşı'ndan bir gerdanlık yaptım. Kadın bu gerdanlığı aldı

ve evine gitti. Aradan biraz zaman geçti ve kadın bizim eve uğradı. Oltu Taşı'nı taktıktan sonra kötü rüya görmediğini ve Karakura'nın onu rahatsız etmediğini söyledi. Yaptığım gerdanlık için teşekkür etti. Benim yaptığım taş kalitelidir. Benim evde otuz sene önce yaptığım gerdanlık var. Hâlâ yıpranmamış bir şekilde duruyor. Bu Oltu Taşı'na kolay kolay bir şey olmaz" (KK-6). Yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiler neticesinde, Keleki'de gece vakitlerinde madenlerin israf edilmesi sonucunda kötü ruhların insanlara musallat olacağına inanılmaktadır. "Keleki'de şer karışandan sonra (akşamdan sonra) yas evinden elek alınmaz. Alan aileye de yas kısmet olabileceği inancı vardır. Ayrıca şer karışandan sonra Çarşamba ve Cuma günleri de evden tuz ve maya verilmez. Muhakkak verilecek ise bir sancak (kilitli iğne) veya şeker de verilir" (Kalafat 2000: 69-70). Kilitli iğne, doğaüstü varlıklardan korunmak için kullanılan bir araçtır. İnsanlar akşam vakti bu varlıklardan korunmak için böyle bir uygulamaya yönelmişlerdir. Kötü ruhlardan korunma yollarında kullanılan madenler nazar ve büyü gibi doğaüstü olayların sağaltılmasında da aracı olarak karşımıza çıkarlar. Örneğin nazar değdiği düşünülen bir kişiye tuz tedavisi uygulanarak nazarın sağaltılacağı düşünülür. "Nazar değmesi inancı ve bu nedenle meydana gelen ağrılar nedeniyle yapılır. Hasta kadın ise bir tülbent veya yazma ile başını örter. Dua okuyacak kişi nazar değen veya değeceğine inanılan kişiyi önüne oturtur. Sağ elinin içine aldığı bir miktar tuzu nazar duası okuyarak hastanın başı üzerinde çevirir. Okuma işi bittikten sonra, tuz ateşe atılır. Tuzun ateşte çıtır çıtır yanması ile nazar da yakılmış olur" (Kalyoncu 2005: 360). Ateş, hem yakıcı hem yapıcı bir elementtir. İnsanlar ateşi kullanarak doğada vahşi hayvanlara karşı kendilerini korumuşlardır. Korkularını ateş sayesinde yenmişlerdir. Yiyeceklerini ateşte pişirerek mikroplardan korumuşlardır. Ateş, nazarın ortadan kalkması için aracı olarak kullanılmıştır. Tuzun ateş üzerinde çıkarttığı ses, nazarın çıktığına işaret olarak düşünülmektedir.

İnsanlar, madenleri yaşamlarının birçok kısmına katarak genel kullanımlarla kültürleri içerisine katmışlardır. Toplumların kültürlerinin içerisine; insanların yaşamsal adetleri, geçiş dönemleri, ev dekorasyonları, giyim/kuşam ve mutfak kültürü gibi konular dâhildirler. Bu kültürel boyutlarda madenlerin kullanım sahaları bulunabilir. Bu kullanımlar ise inanç ve uygulamaları taşıyabilir. Oltu yöresinde tuz, yeni doğan bebeklerin sağlıklı olmaları için kullanılmaktadır. "Çocuğun göbeği keskin bir bıçakla, makasla ya da jilette kesilir. Göbeği kesen kişi, çocuğa bir ad verirse bu ad çocuğun göbek adı olur. Çocuk doğduktan sonra kokmasın, eti sık olsun, pişmesin diye koltukaltları, kulaklarının arkası, boynu, bacakları ince tuz ile tuzlanır. Eskiden pudra falan olmadığı için böyle yapılırdı" (Dağaşan 2013: 14). Elde olan imkânlarla ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır. İhtiyaçların giderilmesi için başvurulmuş madenler, madene verilen değer bir göstergesidir. Oltu'da bireyler, geçiş dönemlerinde madenlere ihtiyaç duymuşlardır. "Kışın çalışıyorduk, ocağa Erzurum'dan bir adam geldi. Biraz sohbet ettik. Çocuğu çok ağlıyormuş ve bunun nedeniyle ocaktan taş almaya geldi. Taşın çocuğun huysuzluğunu dindireceğine inanıyorlarmış. Neyse biz de verdik. Normalde vermeyiz öyle herkese. Meğer Erzurum'da ağlayan çocukların boynuna Oltu Taşı'nı asarlarmış. Çocuk böylece sakin olurmuş" (KK-7). Madenler insanların öldükten sonra defnedilmesi hadisesinde de kullanılmaktadır. Örneğin veba gibi salgın hastalıklar sonucunda vefat eden bir kişinin mezarı kireçlenerek salgın hastalığın yayılması önlenmeye çalışılır. "Eğer ölüde bulaşıcı bir hastalık varsa nadiren de olsa tabutla gömülür. Hatta kireç de dökerler. Ama normalde tabutla gömülmez." (Dağaşan 2013: 33). Bu örneklerin yanı sıra mutfak kültüründen de açılımlarda bulunabiliriz Yemeklerde kullanılan en önemli unsurlardan bir

tanisi tuzdur. İnsanlar tatsız ve tuzsuz yemekleri pek hoş karşılamazlar. Mutfak kültüründen çıkan bu ifade insanların morallerini karşı tarafa iletmelerinde bir deyim olarak kullanılmaktadır. Örneğin canı sıkılan bir insanın “hiç tadım tuzum yok” demesi bundan gelmektedir. Giyim/kuşam gibi kültürel olgulardan örnek vermek gerekirse, madenlerin takı olarak kullanılması karşımıza çıkmaktadır. Oltu yöresinde Oltu Taşı’ndan yapılan tespih, kolye ve ağızlık gibi süs eşyaları bunun en açık örneği olarak görülmektedir. Bazı insanlar ise kullandıkları süs eşyalarını bir totem aracı olarak görmektedirler. Kullandıkları eşyanın kaybolmasıyla kendilerine talihsizlik ve uğursuzluk musallat olacağını düşünürler. Tüm bunlar gösteriyor ki madenler kültür içerisine yerleşmiştir ve insanlar yaşamlarının pek çok anında bunları kullanarak madenlerin önemini korumuşlardır.

Sonuç

İnsanlar ilk çağlardan beri madenleri kullanarak yaşadıkları çağa hükmetme eğiliminde olmuşlardır. İnsanlar madenler sayesinde eksikliklerini gidererek doğanın egemeni olmaya çalışmışlardır. İnsanlar korkularını madenler sayesinde yenip sevinçlerini de yine madenlere yöneltmişlerdir. Bitmek bilmeyen kavgaların temeli yine madenlere sahip olma arzusunda yatmaktadır. Madenlerin bunca önemli oluşu beraberinde inanç ve uygulamaları doğurmuştur. Her toplumun sevinç ve korkularının farklı oluşu, madenlere yüklenen inançları ve onlara dayalı uygulamaları da zenginleştirmiştir. Bu zenginlik toplum içerisine yerleşmiş olan madenleri araştırıp incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Madenlerle ilgili inanışlar; maden ocakları içerisindeki inanç ve uygulamaları, toplumların kültürüne yerleşmiş olan madenlerle ilgili inanç ve uygulamalarını kapsar. Madenin çıkarılma sürecinden başlayarak toplumun kültürünün içerisine yerleşmesine kadar olan evreleri içerir. Madenler, adeta doğanın kalbinde yatan bir embriyo gibi canlıdır. Madenler, işçilerin ellerinde doğarlar, yeryüzünde büyürler ve toplumun bir parçası olurlar. Birçok evresini insanların sevinç ve korkularını taşıyarak geçirir. Beraberinde inanç ve uygulamalara tabi olurlar. Çalışmamız madenlerle ilgili inançlar ve uygulamalar üzerine yoğunlaşmıştır. Oltu’da yaptığımız derlemelerden hareketle, bireylerin madenlere yükledikleri inançlar ve uygulamalar çeşitlilik göstermektedir. Madenler farklı formlar ve kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar dâhilinde maden inanışlarını açılımlarla tasnif ettik. Çalışmamızın farklı yörelerde yapılacak olan araştırmalara örnek teşkil etmesi umut edilmektedir. Böylelikle maden inanışları, yapılacak olan çalışmalarla zenginleşerek halkbilimi açısından önemli bir konu hâline gelebilir.

KAYNAKÇA

- BORATAV, Pertev Naili (1973). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- ÇILADIR, Ahmet Naim (1985). *Bir Yudum Soluk: Maden İşçilerinin Ocak İçi Yaşantıları*, Hazırlayan Sina Çıladır, İkinci Baskı, Şirin Ereğli Yayınları, Zonguldak
- ÇILADIR, Ahmet Naim (2014). *Yeraltında Kırk Beş Sene: Bir Maden İşçisinin Anıları*, Hazırlayan: Sina Çıladır, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 119 s.
- DAĞAŞAN, Emre. (2013). *Oltu ve Yöresi Folkloru*, Doktora Tezi, Erzurum

- KALAFAT, Yaşar. (2000). *Güney Kafkasya Sosyal Antropoji Araştırmaları, Kuzey Azerbaycan-Gürcistan-Nahçıvan Gezi Notları ve Türk Halk İnançları*, Asam Yayınları, Ankara
- KALYONCU, Hamit (2005). *Kömürde Açan Çiçek: Zonguldak Yöresinde Tarih-Toplum-Kültür*, Pervaz Yayınları, Ankara
- OSMAN HAYRİ, Mürşid (1971). *Bitki Maden ve Canlı Hayvanların Özellikleri ve Bunlarla Yapılan Tedavi Usulleri*, Bahar Yayınevi (Yaylacık Matbaası), İstanbul
- TERZİ, Âdem (2017). “Kömürün Dili “Madenci Anlatıları”, *Türk Dili Dergisi*, Şubat, sayı 782

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- KK1: Mikail Taşkın, Doğum yılı: 1965, Oltu/Yolboyu mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Yolboyu mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- KK2: Tahsin Altaş, Doğum yılı: 1964, Oltu/Tuzla mahallesi doğumlu, ilkokul mezunu, Görüşme tarihi: 22.04.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla mahallesi tuz ocakları, Derleyen: Ali Bedir
- KK3: Davut Elibol, Doğum yılı: 1956, Oltu/Dutlu mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme Yeri: Oltu/Dutlu mahallesi Oltu Taşı ocağı, Derleyen: Ali Bedir
- KK4: Kadir Eren Taşkın, Doğum yılı: 1999, Oltu/Merkez doğumlu, lise öğrencisi, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- KK5: Mustafa Taşkın, Doğum yılı: 1932, Oltu/Tuzla mahallesi doğumlu, tahsil durumu yok, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- KK6: Kemal Çakar, Doğum yılı: 1946, Oltu/Dutlu mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme Yeri: Oltu/Dutlu mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- KK7: Emrah Albayrak: Doğum yılı: 1978, Oltu/Dutlu mahallesi doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 22.04.2018, Görüşme Yeri: Oltu/Dutlu mahallesi Oltu Taşı ocağı, Derleyen: Ali Bedir